

Infláció és gazdasági válság

A nyugati válságproblémák közül — szakértők véleménye szerint — az infláció a legsúlyosabb. Nem azért, mintha eddig szokatlan jelenség lett volna. De azért sem, mert az infláció a gazdasági növekedés lassúbbodásával jár együtt. Hiszen a stagfláció (az egyidejű stagnálás és infláció) korábban is tapasztalható volt, különösen akkor, ha a kormányok rászánták magukat inflációellenes programjaik valóra váltására. Ami a jelenlegi válságban újnak és aggasztónak tűnik, az az infláció és a gazdasági növekedés ütemének teljesen ellentétes iránya. A korábbi stagflációk alkalmával a gazdasági hanyatlással, recesszióval vagy akár válsággal együtt az infláció üteme is mérséklődött, ha az infláció maga nem is szűnt meg. Most éppen a gazdasági válság közepette gyorsult fel. A nyugati országok gazdasági együttműködési szervezetének (OECD) becslése szerint a nemzeti össztermék átlagos növekedése 1974-ben alig fogja meghaladni az 1 százalékot, jövőre pedig még kevesebb lesz. (A hatvanas években átlagosan 5, 1972-ben és 1973-ban még 6, illetve 7 százalékos volt évente.) Az infláció üteme ezzel szemben, a korábbi 3-5 százalékos évi átlagtól eltérően, az idén már csaknem mindenütt meghaladta a 10 százalékot, egyes országokban — Olaszországban, Japánban, Portugáliában, Görögországban, Törökországban — pedig a 20, 25, sőt 30 százalékot is.

Az infláció különleges veszélyére a már hagyományosnak tekinthető aranyár-emelkedés mellett olyan tünetek is figyelmeztetnek, mint a spekulációs tőkének a pénzpiacokról a gabona- és nyersanyagpiacokra való áramlása, a nyersanyagárak jelentős emelkedése, valamint a részvény- és értékpapírpiacokon tapasztalható árfolyamzuhanás. Mindez nyilván összefügg az inflációval is, mert kifejezője a pénz iránt érzett növekvő bizalmatlanságnak. Az árfolyamesés és az infláció egyidejűségére utal egy mostanában keletkezett szakkifejezés — a slumpfláció (slump = esés, zuhanás).

Mi lehet e jelenségek oka? A sajtó és a kormányférfiak keze ügyébe elég tetszetős magyarázat került: a jelenlegi helyzetért az arab olajpolitika a felelős (egyesek a nagy kóalajtársaságok felelősségét is hajlandók elismerni). Az olajár megnégyszereződött; ez újabb inflációs impulzus volt, mert nyersanyaglázat és további áremelkedést váltott ki. Másfelől a nyersanyagárak drágulása, no meg a tartós olajzárlat visszavetette egyes kulcsiparágak termelését. Ime, ezért erősödött az infláció, és indult meg vele együtt a gazdasági hanyatlás is.

Ezt a magyarázatot azonban nem lehet elfogadni. Olyan szaktekintély, mint a Nobel-díjas Paul Samuelson, utal arra, hogy az infláció okai nem újkeletűek; feltételei már jó egy évtizeddel ezelőtt kialakultak. Robert McNamara, a Világbank jelenlegi elnöke szerint az infláció a fejlett országokban már az olajárak emelkedése előtt súlyos volt, tehát csak részben magyarázható az aktuális eseményekkel.

Keressünk tehát mi is más magyarázatot. Előjáróban emlékeztetünk arra, hogy az infláció az aranyra be nem váltható pénzjelek — gyűjtőnéven papírpénz — forgalmának tartós növekedését jelenti. Forrása minden olyan gazdasági helyzet, amely lehetetlenné teszi, hogy az állam többletkiadásait költségvetési bevételekkel fedezze. A költségvetési deficitből eredő papírpénzfolyam emeli az árakat, rontja a pénz vásárlóerejét, s ennek káros hatásait főképpen a munkások és a fizetésből élő alkalmazottak, valamint egyéb fix jövedelmű rétegek érzik meg.

Míndez illik a mostani inflációra is. De rá kell mutatni arra, hogy az infláció állandó kísérőjelensége a tőkés országok háború utáni gazdasági fejlődésének, és éppen ez a jelenlegi infláció lényege. A kormányok az első világháborúig, sőt még az azutáni stabilizációs években is, csak kivételes esetekben folyamodtak a

fedezetlen papírpénz kibocsátásához. A szükségállapot elmúltával pedig siettek visszatérni a klasszikus pénzügyi fegyelemhez. „A pénz parancsolt a gazdaságnak” — mondja André Pietre, a pénzügyi szféra akkori viszonylagos függetlenségére célozva. Ma már a pénzügyek függetlensége megszűnt. A több fogyasztás, a több termelés igénye, az általános anyagi jólét követelménye az, ami a pénznek parancsol — jelenti ki az előbb idézett közgazdász. E kijelentés alapjául a fogyasztói vagy jóléti társadalomról szóló elmélet szolgál. Eszerint a modern termelés lehetőségei valóságos fogyasztási tébolyt (phrénéisie) váltottak ki szegénységéből, gazdagból egyaránt; persze, a reklám hathatós közreműködésével. A fogyasztói kereslet állandó nyomása után az inflációs várakozások sajátos légkörét teremtette meg. Ebben a légkörben a szakszervezetek bérköveteléseiket és a vállalkozók árakat a várható áremelkedésre és pénz-elértéktelenedésre számítva állapítják meg. Ez lenne a bér-, illetve az árinfláció, amelyet a pénzinfláció is szükségzerűen követ, mert hiszen az állam is kénytelen — a gazdasági és szociális konfliktusokat elkerülendő — lazítani a pénzügyi fegyelmen.

Ez a tendenciózus elmélet összetéveszti egymással az infláció okait és következményeit. A valóságos ok ugyanis éppen az, amit utoljára hatásként említ — az inflációs pénzpolitika. Ez került a pénzügyi egyensúly még nem is olyan régen dogmaként tisztelt elvének helyébe. A pénzpolitikai felfogás gyökeres változása szorosan összefügg a kapitalizmus belső gazdasági szerkezetének átalakulásával. Az infláció az állammonopolista kapitalizmus rendszerének beépített, szerkezeti eleme. Az a gazdasági mechanizmus tartja működésben, amely a költségvetés és a hitel révén beruházásokra és fogyasztásra elkölthető jövedelmeket teremt az állam, a vállalatok és a lakosság számára. Más szóval az infláció a gazdaságfinanszírozás eszköze, célja pedig a termelés és a profitok, a foglalkoztatottság és a vásárlóerő növelése. A gazdasági finanszírozásának az a módja elkerülhetetlen az állammonopolista kapitalizmus rendszerében. Az állam csak így biztosíthatja a vállalkozók számára az egyre nagyobb és költségesebb tőkeberuházásokhoz szükséges profitokat, valamint a — némely országban igen nagy — katonai költségvetés fedezését. Ez utóbbi káros és improduktív jellege mellett tiszta többletkiadást is jelent, mert a hadsereg és a katonai támaszpontok felszerelésével és fenntartásával járó költségek egyáltalán nem térülnek meg. Ha az állam mindezeket a többletkiadásokat kizárólag a költségvetési bevételek növelésével akarná fedezni, csak elvonná az egyik kezével azt, amit a másikkal adott. Nem lehetséges, hogy az állam csak a vállalkozók, vagy csak a munkások és alkalmazottak adóinak emelésével teremtesse elő a szükséges pénzeszközöket. Előbbi a vállalkozást életben tartó profitokat nyirbálna meg, utóbbi elvonná a vásárlóerő nagy részét a fogyasztóktól, tehát egyikükkel sem lehetne célt érni, a társadalmi és politikai következményekről nem is beszélve. Gyakorlati lehetőségként a költségvetési deficit, az infláció marad a gazdaság finanszírozására. Ennek bizonyítékát a nyugati országok hivatalos statisztikáiban is megtalálhatjuk. E statisztikákból a költségvetési deficit, a papírpénzforgalom és az árszínvonal növekedésének tendenciája tűnik ki.

Az infláció mint gazdaságpolitikai elv igazolását már John M. Keynes és hívei elméletében megtalálhatjuk. Ervelésük szerint a jelenkori kapitalizmusban az infláció a gazdasági válság leküzdésének, illetve megelőzésének eszköze, s mint ilyen, nélkülözhetetlen feltétele a gazdasági növekedésnek. Véleményük nem egészen alaptalan. Nem vitás ugyanis, hogy a folyamatos áremelkedés, valamint az azt kísérő pénzromlás költségesre csábítja a fogyasztót, a vállalkozók számára megkönnyíti a beruházásokat, illetve a bankok számára az ehhez szükséges hitelek folyósítását — egy szóval az inflációnak gazdasági ösztönző hatása van, vagy lehet. Emellett alkalmasabb eszköz a nemzeti jövedelemnek a tőketulajdonosok javára való újraelosztására, mint a névleges bérek csökkentése.

Persze, Keynes és hívei is jól ismerték, illetve ismerik az infláció kockázatait. Ezért az ellenőrzött, lassú vagy „kúszó” inflációt ajánlották, feltételezve, hogy az állam képes az infláció kézben tartására és óvatos adagolására. Keynes figyelmeztet arra, hogy ha az infláció révén sikerült elérni a kívánt hatásokat, vissza lehet, sőt vissza kell térni a hagyományos pénzügyi fegyelemhez. Nem mondható, hogy a gyakorlati gazdaságpolitika nem igyekezett ezt a tanácsot követni. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy az infláció ellenőrzése nem mindig sikerül; ha megfélékezésével próbálkoztak, ez rendszerint a már említett stagflációhoz vezetett. Arra pedig már nem volt recept, hogyan lehet a stagflációt leküzdzeni anélkül, hogy újabb inflációt ne idéznének elő.

Ebben a kérdésben is a kompromisszumos megoldást kellett választani. Felváltva alkalmazták tehát az ösztönző, expanziós (inflációs) és restriktív (deflációs) gazdasági és pénzügyi politikát. Ez a váltakozó gazdaságpolitika annyira jelleg-

zetessé vált egyes országokban, különösen Angliában, hogy ott az indulj-állj (go and stop) nevet kapta. Tegyük hozzá: az „állj” szakasznál gazdasági és szociális hátrányai miatt az államok nem próbáltak túl sokáig megmaradni, talán az egy Anglia kivételével. Ezért tehát inkább a gazdaságpolitika inflációs hatásai érvényesültek.

Mehetett ez addig, amíg az infláció bizonyos elviselhető határok között maradt. Ma azonban, úgy látszik, már átlépte ezeket a határokat, bebizonyosodott, hogy erősödő infláció mellett is lehetséges gazdasági válság; az infláció most már inkább csak önmagát növeli, ahelyett hogy a gazdasági növekedés tényezőjének szerepét játszaná.

Ebből újabb dilemma adódik a döntési fórumok számára. Ha az eddig alkalmazott gazdaságpolitikai eszközökhöz folyamodnak, akkor vagy az infláció, vagy a válság és a tömeges munkanélküliség ér el eddig példátlan méreteket. Néhányan — minden kockázat ellenére — az utóbbi mellett foglaltak állást. Így például azon a szeptemberi értekezleten, amelyet Ford elnökletével tartottak amerikai gazdasági vezetők és elméleti szakemberek. Olyan ellentétes koncepciókat képviselő teoretikusok, mint Milton Friedman és John K. Galbraith, egyaránt érélyes intézkedéseket sürgettek az infláció ellen. Utóbbi többek között a 12000 dollárnál nagyobb személyi jövedelmek progresszív megadóztatását javasolta, valamint új munkahelyek létesítését a szolgáltatási ágakban és állami intézményeknél. Ezt maga sem tartja elegendőnek a növekvő munkanélküliség elhárítására, de érvelése szerint az amerikai társadalom elég gazdag ahhoz, hogy elviselje a munkanélküliek eltartásának terhét. (Közbevetőleg: a munkanélküliség azóta minden különösebb deflációs rendszabály nélkül is jelentősen nőtt.)

Az inflációval nemcsak belső, hanem más, nemzetközi gazdasági, pénzügyi és hatalmi kérdések is összefüggenek. Ide tartozik például a valutarendszer is, amelynek inflációs jellegét ma már általában elismerik. Az 1944-ben létesült valutarendszer a dollárt világpénznek elfogadva, lényegében felhatalmazta az Egyesült Államokat arra, hogy fizetési mérlegének deficitjeit papírdollárral fedezze, tehát a külföldet a deficit hitelezésére kötelezze. E lehetőséggel az Egyesült Államok alaposan élt is. Ma már 100 milliárdra becsülik rövidlejáratú külföldi dollártartozásainak teljes összegét. Másrészt az ipari országok valutáinak konvertibilitása szabaddá tette a nemzetközi tőkeáramlást. Ezek a feltételek hozták létre az ún. eurodeviza-piacot, valamint az infláció exportjának a lehetőségét is, mert a dollárkiáramlás és a szabad konvertibilitás körülményei között aligha ellenőrizhető a nemzetközi, többnyire spekulációs célú tőkevándorlás.

Mint a nemzetközi valutaválságok alkalmával kitűnt, az árfolyam- és kamattörvényesre vadászó bolygó tőkék lényegesen megnövelik a pénzforgalmat azokban az országokban, ahová a pénz felértékelésére számítva beözönlenek. Az 1973-as valutaválság idején például a nyugatnémet Szövetségi Bank kereken tízmilliárd dollárt volt kénytelen beváltani, azaz újabb körülbelül huszonöt milliárd márkát kibocsátani anélkül, hogy ezt bármilyen nemzetgazdasági érdek vagy konjunktúrapolitikai cél indokolta volna.

A valutarendszer több mint egy évtizede sürgetett reformja többek között az inflációnak ezt a külső, nemzetközi forrását reteszelné el. Csakhogy ennek komoly akadálya egyfelől az egyes országok belső inflációja, másfelől a köztük levő gazdasági és hatalmi ellentét. Az Egyesült Államoknak nem sürgős a számára sok előnyt biztosító valutarendszer megváltoztatása. A nyugat-európai államoknak az olajválsággal kapcsolatos fizetésimérleg-problémái pedig újabb alkalmat adtak a reform elodázására. Nyugat-Európa választhatott aranytartálékainak feláldozása vagy a papírdollárnak mint nemzetközi fizetési eszköznek további elfogadása között — és az utóbbi volt kénytelen választani.

A megoldás kérdésével kapcsolatban felmerült a nyugati országok szorosabb együttműködésének óhaja is. Tény azonban, hogy a sokféle válság miatt még élesebbé váltak az érdekelletétek az együttműködni óhajtó felek között. Ez pedig kétségtelenül megnehezíti az infláció és a gazdasági válság megoldására alkalmas új formulák kidolgozását.

Berényi Ádám